

Keskmise tee juurvärsid (*Mūlamadhyamakakārikā*, X)

Tõlkinud ja kommenteerinud

Andres Herkel

X peatükk. Tule ja tulepuu katsetamine

Nāgārdžuna (II–III sajand) budistliku meistriteose *Mūlamadhyamakakārikā* ehk *Keskmise tee juurvärsside X* peatükk on teoses erandlik selles mõttes, et see tegeleb ainsana psüühikavälise aine omaduste katsetamisega. See erinevus on aga siiski pinnapealne, sest tegelikult käsitletakse siin metafoorikeelt kasutades just psüühilisi protsesse.

Nimelt on tuli (*agni*) ja tulepuu (*indhana*) teineteisega samal moel seotud nagu isiksus (*pudgala*) ning psühhofüsioloogilised kogumid (*skandha*'d), millele on pühendatud IV peatükk. Just *skandha*'d (keha, tundmine, mõtestamine, meeolud ja teadvus) annavad inimese olemisele hagu — justnagu tulepuud tulele.

Filosoofiliselt lükatakse siin ennekõike ümber nende koolkondade arusaam, mis näevad põhjuslikkust ühesuunalisena, öeldes näiteks, et tuli sõltub küll tulepuust, aga mitte vastupidi. Nāgārdžuna toob esile palju keerulisemad koos- ja kaasmõjud, aga mitte ainult seda. Kuna tema eesmärk on näidata sõnade ja mõtteskeemide piiratust, juhib ta meid ka siin „kummaliste“ järeldesteni, et tulepuu ei saa tuld tekitada ning lõpuks ei saa tuli ja tulepuu olla teineteisest ka eraldi.

Elu võrdlemine põlemisega on India askeeditarkuses päris levinud ja ka budismis oli selle kohta tähtsaid kirjakohti ammu enne Nāgārdžunat, näiteks „Vacchagotta Tulesuutras“ (*Majjhimanikāya*, i, 487), samuti esineb see teise kuulsa budistliku mõtleja Vasubandhu (IV–V sajand) „Abhidharma varalaeka selgituses“ (*Abhidharmakośa-bhāṣya*).

Mūlamadhyamakakārikā ja Nāgārdžuna mõttemaailma kohta võib põhjalikumalt lugeda Eesti Akadeemilise Orientaalselti 2019. aasta aastaraamatust lk 21–51 ning teose X peatüki analüüsides väärrib ka praegu esiletõstmist poola budoloogi Stanisław Schayeri 1931. aastal ilmunud uurimistööst (Feuer und Brennstoff: Ein Kapitel aus dem Mādhyamika-Śāstra des Nāgārjuna mit der Vr̥tti des Candrakīrti. — *Rocznik Orientalistyczny/Yearbook of Oriental Studies*, T. 7, lk 26–52).

Samuti on teksti kommenteerimisel kasutatud teiste tõlkijate, eeskätt David Kalupahana, Guy Bugault, Bernhard Weber Brosameri ja Dieter M. Backi ning Mark Sideritsi ja Shōryū Katsura töödest nopitud näpunäiteid.

Kui tuli ongi tulepuu,
siis on tegija ja tegu samased.
Kui tuli on tulepuust eraldi,
siis sünnib tuli ka ilma tulepuuta.

Agni on ‘tuli’, sama nime kannab Vana-India tulejumal. *Indhana* ehk ‘tulepuu’ võiks olla tõlgitud ka kui „kütus“, „tulehakatis“ või „põlevaine“.

(2) Põhjuseta põlemine
oleks igavene põlemine.
Süütealgus oleks mõttetu,
kui põlemisel pole põhjustajat.

See ja järgmine värss näitavad, mis juhtuks, kui tulel oleks omaolek (*svabhāva*). Siis tekiks igavene põlemine. Sel juhul poleks tarvis ka süütealgust, tulepuud, põhjustajat ehk süütajat jne. *Pradīpana* on ‘põlemine’, ‘valgustamine’, ka ‘süütamine’. Süütealgusele viitab siin siiski pigem *ārambha*, mis tähendab algust, aga ka näiteks jooga esimest astet.

(3) Edasi aga kaasmõju puudumise tõttu
pole ükski põlemine põhjuslik.
Süütealgus oleks sisutu,
kui igavene põlemine aset leiab.

(4) Kui selle peale keegi ütleb,
et põlev ongi tulepuu,
siis kui see nii oleks,
kes tulepuud põletab?

Kui oponent ütleb, et tuli ja põlevaine on küll eraldi, aga tulepuu on määratletud sellega, et ta põleb, siis nad tegelikult ei ole eraldi, sest tekib küsimus, kes põletab?

(5) Teiseni ta ei ulatu,
kättesaamatut ei süüta ega põleta.
Ei taha vaibuda vaibumatu,
vaid jääb oma mehemärgiga alles.

Svaliṅga ehk mehemärk võib tähendada ka isiku kohta käivat sümbolit, omamärki. *Liṅga* sõna otseses tähenduses on 'mehe suguorgan'. Ühe teise tekstikoha puhul (XV, 1) on Nāgārdžuna kuulsaim kommentaator Tšandrakīrti (VII sajand) öelnud, et tule *liṅga* on kuumus (*auṣṇya*). „Teine“, milleni tuli ei jõua, on põlevaine.

[Räägib Nāgārdžuna oponent.]

(6) Kui tuli on tulepuust erinev,
siis ta jõuab tulepuuni,
nagu naine jõuab meheni
ja mees naiseni.

Mehe ja naise teineteist täiendavale loomusele on osutatud ka teistes budistlikes tekstides. *Aṅguttaranikāya* I on öeldud, et pole midagi, mis

köidaks mehe meeli tugevamini kui naine, ega ole ka midagi, mis köidaks naise meeli tugevamini kui mees.

[Vastab Nāgārdžuna.]

(7) Tuli, mis on tulepuust erinev,
saab tulepuuni jõuda siis,
kui tuli ja tulepuu
on teineteisest lahus.

Polegi võimalik, et tuli ei ole tulepuuga seotud ja vastupidi. See aga ei tõesta midagi, sest asjad, mis just eraldioleku tõttu teineteisega suhestuvad, ei ole lihtsalt võimalikud — vähemasti mitte sel juhul, kui me eeldame nende asjade omaolekut.

(8) Kui tuli kaasneb tulepuuga
ja tulepuu tulega,
siis kumb on enneilmuv,
kui tuli tulepuuga kaasneb?

Apekṣya on 'kaasnev' või 'kaasmõjus olev'. Verb on *apa* + *IKṢ*, mis siin tähendab 'nõudma', 'eeldama' jne. Sageli tõlgitakse see ka „sõltuvuslikkuseks“ nagu *pratītya*. Tulel on siin kahekordne olemine: esiteks on tuli juba olemas, teiseks antakse talle tulepuuga uus olek. See on aga loogiliselt vasturääkiv.

(9) Kui tuli kaasneb tulepuuga,
siis on see lõõmava tule kinnitamine.
Nõnda on tulepuu
ka ilma tuleta olemas.

Järgmine absurdus, mille Nāgārdžuna siin esile toob, on see, et tulepuu saab justkui olla olemas ilma tuleta. Sel juhul see ei oleks tulepuu.

(10) Mis on kaasmõjuga saavutatud olek,
see avaldab ka ise kaasmõju.
Kui miski on eeldus millegi saavutamiseks,
siis mis millega kaasneb?

See on nõiaringiargumentatsioon, mis jätkub ka järgmises värsis. Siit sugeneb muna ja kana küsimus.

(11) Mis on kaasmõjuga teostatud olek,
kui kaasmõju pole veel teostatud
või on juba teostatud?
Kaasmõjuvärk ei veena.

Nägärdžunat ei veena, et ühe asja olek sõltub teisest. Kui teist veel ei ole, siis on esimene asi ka ilma kaasmõjuta olemas, ja kui teine juba on, siis ei pea nad omavahel seotud olema.

(12) Tuli ei ole tulepuu kaasmõjus,
tuli ei ole tulepuu kaasmõjuta.
Tulepuu ei ole tule kaasmõjus,
tulepuu ei ole tule kaasmõjuta.

Tasub tähele panna selle värsi skemaatilisust. See on budistlike tekstide puhul tavaline, Nägärdžunal aga pigem harvemini esinev.

(13) Tuli ei tule mujalt
ja tulepuus tuld ei teata.
Muu on tulepuu kohta öeldud juba
käimasoleva, käidu ja käimata teega.

Käimasoleva, käidu ja käimata tee kohta kasutatakse II peatükis sarnast tühistamistehnikat. Tšandrakirti on osutanud, et kui liikumise katsetamine II peatükis ümber sõnastada siis saaksime sellise näitliku värsi:

Põlenu ei põle / ega põle veel mittepõlenu. / Väljaspool põlenut ja veel mittepõlenut / ei põle ka põlev.

(14) Pealegi ei ole tuli tulepuu
ja tulepuust eraldi tuld ei ole.
Tuli pole tulepuu valdaja,
tules pole tulepuid ja vastupidi.

See värss lükkab tagasi viis võimalust, kuidas kaks asja võivad seotud olla: 1) tule ja tulepuu samasus; 2) tule ja tulepuu eraldatus; 3) tuli kui tulepuu valdaja; 4) tulepuu sisaldub tules ja 5) tuli sisaldub tulepuus. Et tuli sümboliseerib selles esituses „mina“ (*ātman* või *pudgala*) ja tulepuu vastab külgevõtmise viiele kuhjumisele (*skandha*).

(15) Tule ja tulepuu abil
on täielikult selgitatud
kõik mina ja külgevõtmise viisid
nagu savikruusi, riide ja muu puhul.

Upadāna on 'külgevõtmine, kippumine'; tegemist on ka tähtsa lüliga sõltuvusliku tekkimise ahelas.

Taas sõlmitakse side ühelt poolt tule ja tulepuude, teiselt poolt isiksuse ja ta psüühilisi olekuid määravate kuhjumiste vahel. *Skandha*'de ehk kuhjumiste-kogumite mõiste esineb budismis ka kui *upadāna-skandha*. Rõhutagem, et igale Nāgārdžunat lugevale budistile oli see mõistevõrk tuttav, kuid meie lugejale ei pruugi olla. Budistliku psühholoogia järgi koosneb isiksus viiest psühhofüsioloogilisest kogumist: *rūpa* ('kehaline alge, kuju'), *vedana* ('tundmine'), *saṃjñā* ('mõtestamine'), *saṃskārāḥ* ('meeleolud') ja *vijñāna* ('eristav teadvus').

Savikruus ja riie ilmestavad siin muud ainelist kraami, mida võiks tule ning tulepuuga samal moel võrdluseks kasutada, näiteks savi = *skandha*'d, savinõu = isiksus, *pudgala*.

(16) Neid, kes seavad esile mina
või eraldi olemiste pärisloomuse,
ei pea ma õpetuse
tähenduse mõistjateks.

Satattva on „pärisloomus“, substanttsiaalne alge; siin ka *satattvam bhāvānām* ehk „asjade tõeline loomus“.